

YTTRANDE
2019-05-22

Dnr Ku2018/02102/DISK

Arbetsmarknadsdepartementet
103 33 Stockholm

Remissvar: Förslag till en nationell institution för mänskliga rättigheter i Sverige (DS 2019:4)

Antidiskrimineringsbyrån Norra Skåne, Göteborgs rättighetscenter - mot diskriminering, Malmö mot Diskriminering (MmD) och Individuell Människohjälp (IM) som beretts tillfälle att yttra sig över utredningen *Förslag till en nationell institution för mänskliga rättigheter i Sverige*, vill med utgångspunkt i våra respektive verksamheter lämna följande remissvar.

Utredningen är efterfrågad, emotsedd och ett välbehövligt steg för att stärka arbetet med de mänskliga rättigheterna i Sverige idag. Vi som skriver detta remissvar har tagit vår utgångspunkt i våra respektive verksamheter och det arbete som vi bedriver för mänskliga rättigheter och mot diskriminering i Sverige idag. I det arbetet möter vi på regelbunden basis människor som får sina mänskliga rättigheter kränkta och som inte heller har möjlighet till upprättelse. Vi utbildar och processleder kommuner, företag, organisationer med flera och ser gång på gång hur stora kunskapsluckor det finns gällande det ansvar som arbetsgivare, utbildningsanordnare och andra har i relation till diskrimineringslagstiftningen. Vi ser också dagligen hur människor genom strukturell diskriminering får sina rättigheter kränkta i skolan, på bostadsmarknaden eller inom arbetslivet. Vi är av den åsikten att arbetet med mänskliga rättigheter generellt, och arbetet mot diskriminering specifikt, måste stärkas i Sverige. Vår förhoppning är att en nationell institution för mänskliga rättigheter ska vara den samlande kraften i detta arbete.

Sammanfattning av remissvaret

Vi anser att det bör utredas om institutionens uppdrag ska utvidgas till att även bedriva tillsyn och ta emot enskilda klagomål. Detta för att institutionen ska bli mer tillgänglig och trovärdig samt för att dess arbete ska få direkta konsekvenser för de enskilda som berörs och skyddas av de mänskliga rättigheterna. Att det aktuella förslaget medför en institution vars arbete inte ger effekter för enskilda ser vi som en stor brist. Utredningen har angett att Parisprinciperna inte kräver att tillsyn utgör en del av institutionens verksamhet, utan anger det som ett frivilligt åtagande. Detta innebär inte att en tillsynsverksamhet inte är behövligt i Sverige. Utredningen anger vidare att tillsyn inte ska ingå i institutionens uppdrag eftersom det skulle vara resurskrävande. Att något är resurskrävande är inte ett fullgott argument för att låta bli

att genomföra det. Utredningen visar inte heller på att resursåtgången för en tillsynsverksamhet har utretts i någon egentlig mening.

Vi anser att institutionens förslag och rapporter till regeringen ska ges mer tyngd, till exempel genom att regeringen avkrävs återrapportering till institutionen.

Vi anser att det finns en risk för att den föreslagna myndighetsformen inte uppnår det oberoende i förhållande till regeringen som krävs för en MR-institution. Vi vill poängtera att det framtida arbetet med att säkerställa myndighetens oberoende är en avgörande fråga.

Vi anser att representation från berörda grupper och civilsamhället bör främjas ännu mer än vad som görs i det aktuella förslaget. Detta till exempel genom att Rådets position och inflytande stärks och att vissa grupper garanteras en plats i styrelsen.

Vi tillstyrker förslaget om att utreda ett grundlagsskydd för institutionen och anser att ett sådant krävs för att garantera institutionens oberoende och kontinuitet.

Vi tillstyrker även utredningens slutsats om att frågan om institutionen ska ta över Diskrimineringsombudsmannens främjandeuppdrag ska utredas vidare. Vi vill dock särskilt poängtera vikten av att antidiskrimineringsbyråerna i Sverige i ett tidigt skede involveras i en sådan utredning.

2.2 Utredningsuppdraget

Det har inte ingått i utredningens uppdrag att utreda huruvida institutionen bör ha befogenhet att behandla enskilda klagomål. Vi beklagar detta och anser att denna begränsning av utredningsuppdraget är problematiskt. För att mänskliga rättigheter ska ha betydelse i annan mening än som signalpolitik krävs det att lagstiftningen i praktiken tillämpas och är tillgänglig för dem som lagen är avsedd att skydda. Vi ser det därför som en stor brist att utredningen inte ens berör möjligheten för institutionen att ta emot enskilda klagomål. Frågan måste utredas i en separat utredning.

2.3 Utredningsarbetet

Enligt uppdragsbeskrivningen ska uppdraget ske i nära dialog med civila samhällsorganisationer och arbetsmarknadens parter i syfte att inhämta kunskap, synpunkter och förslag gällande inrättandet av MR-institutionen. Vi ser att utredaren genom "Nätverket för en MR-institution" har inhämtat kunskap och synpunkter från flera viktiga aktörer. Vi ser det dock som en brist att denna ansats till dialog inte har varit bredare, till exempel har antidiskrimineringsbyråerna inte ingått i denna dialog. Vi ser gärna att antidiskrimineringsbyråerna i arbetet framåt med institutionen får fortsatt möjlighet att bidra med sitt perspektiv, eftersom skyddet mot diskriminering utgår från kärnan i arbetet med mänskliga rättigheter.

4.1 Institutionens övergripande uppdrag

Enligt utredningen bör det göras tydligt att utgångspunkten för institutionens arbete är de för Sverige rättsligt bindande källorna. Vi ställer oss frågande till denna utgångspunkt. Att institutionens framtida arbete inte även utgår från till exempel omvärldsbevakning, civilsamhällets rapporter eller enskilda klagomål riskerar enligt oss att begränsa institutionens helhetsperspektiv. En sådan begränsning kan medföra att institutionen endast arbetar med redan existerande MR-normer och hur dessa tillämpas eller efterföljs, och därmed missar att uppmärksamma luckor i lagstiftningen alternativt brister i utformningen av de redan existerande MR-normerna. Detta bör enligt oss vara uppgifter som ingår i uppgiften att främja säkerställandet av mänskliga rättigheter.

Vi framhåller att institutionens utgångspunkt bör göras bredare för att även omfatta åtminstone omvärldsbevakning och civilsamhällets rapporter. För att stärka institutionens mandat och en infrastruktur på MR-området är ett förslag att institutionen ska upprätta en rapporteringsstruktur för att samla in kunskap från civilsamhället. Vi menar också att institutionen, om den inrättas, behöver utreda hur en bärande infrastruktur kan byggas för hur mänskliga rättigheter ska efterlevas, från lokal till nationell nivå.

En modell på central nivå är integreringsmodellen, exempelvis jämställdhetsintegrering, som kan skrivas in i myndigheters regleringsbrev, myndighetsuppdrag och liknande, för att säkerställa att åtgärder vidtas för att förhindra kränkningar av mänskliga rättigheter. Även när det gäller kommunallagen och kommuners och regioners skyldigheter på MR-området behöver ses över. Det är inte nog med värdegrunder och viljeyttranden. Mänskliga rättigheter på kommunal nivå framstår i många fall, utifrån våra erfarenheter, som ett fritt val och inte en skyldighet. Även annan lagstiftning gällande till exempel rätten till hälso- och sjukvård, socialtjänst och skola behöver ses över för att vara i samklang med en grundlagsreglering. Detta skulle kunna underlätta granskningar av maktutövning på såväl individuell som strukturell nivå.

4.2 Nationell mekanism enligt konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

I CRPD anges att den institution som ska inrättas enligt denna konvention ska ha en "övervakande" funktion. Enligt utredningen ska denna funktion anses ingå i uppdraget "främja säkerställandet". Vi ställer oss tveksamma till om uppdragsbeskrivningen "främja säkerställandet" kan anses uppfylla de krav på "övervakning" som konventionen ställer. Detta särskilt med tanke på att institutionen saknar tillsynsverksamhet och befogenhet att emotta enskilda klagomål.

Vi föreslår att det utreds om förslaget utformning uppfyller kraven i CRPD och om institutionen annars bör utöva tillsyn för att uppfylla detta krav.

4.3 Institutionens närmare uppgifter

Följa, undersöka och rapportera

Institutionen föreslås ha i uppgift att följa, undersöka och rapportera om hur de mänskliga rättigheterna respekteras och genomförs. Frågan är hur institutionen ska undersöka hur mänskliga rättigheter efterlevs i Sverige. Vilka indikatorer ska institutionen använda? SCB:s rapport *Indikatorer för regeringens nationella arbete för mänskliga rättigheter* (Ku2018/01727/DISK) konstaterar att det saknas relevanta mål om Sveriges åtaganden vad gäller mänskliga rättigheter. Därför är det svårt att ta fram indikatorer och följa utvecklingen på ett systematiskt sätt. Det påpekas i rapporten att det behövs mer data utifrån exempelvis diskrimineringsgrunderna för att kunna skapa indikatorer. SCB underströk även att de indikatorer myndigheten fått i uppdrag att utreda inte innefattar indikatorer som avser hur väl Sveriges områdesspecifika konventionsåtaganden uppfylls, såsom åtaganden vad gäller jämställdhet, barns rättigheter eller möjligheter till delaktighet för personer med funktionsnedsättning. Här finns en motsägelse mellan SCB:s utredningsuppdrag och det aktuella institutionsförslaget där det står att bland annat barns rättigheter och jämställdhet kommer att stärkas genom MR-institutionens arbete. Det svårt att förstå hur regeringen tänker på området mänskliga rättigheter och hur dessa ska stärkas.

Mot bakgrund av SCB:s rapport finns det alltså i Sverige en generell problematik för att kunna ta fram relevant indikatorbaserad data. Sverige har dessutom ådragit sig kritik bland annat från CERD för att sakna statistiska data som kan påvisa hur olika etniska grupper åtnjuter sina mänskliga rättigheter (CERD/C/SWE/CO/22-23). Det nu aktuella förslaget innehåller inte heller några formuleringar om strukturell och olaga diskriminering eller om hur mänskliga rättigheter distribueras på strukturell nivå, bortsett från en formulering om att institutionen *borde kunna* använda sig av data för att kunna se hur konventionen efterlevs på övergripande nivå. Det är inte närmare utrett hur det är tänkt att gå till. Formuleringen *borde kunna* är vag och låter som ett antagande snarare än ett konstaterande.

Sammantaget är det svårt att förstå hur institutionen ska bedriva sin undersökande verksamhet, vilket gör att förtroendet för institutionens arbete minskar. Vi föreslår att det förtydligas hur arbetet kan bedrivas på ett effektivt sätt som ger relevant och adekvat information om hur de mänskliga rättigheterna respekteras och genomförs.

Lämna förslag

Institutionen ska enligt utredningen kunna, om den ser brister i respekten för och genomförandet av mänskliga rättigheter, lämna förslag till regeringen på åtgärder för att avhjälpa bristerna. Av utredningen framgår inte vilken tyngd dessa förslag ges när de lämnas till regeringen eller vad som händer om förslagen inte efterföljs eller uppmärksammas. Genom våra verksamheter ser vi redan idag brister i den rådande ansvarskedjan för utkrävande av ansvar och avhjäljande vid bristande respekt för och genomförande av mänskliga rättigheter. Det är viktigt att institutionen här ges en stark röst och att det finns en förväntan på regeringen att ta institutionens förslag på allvar.

Vi föreslår därför att institutionens förslag ska ges större tyngd, till exempel genom att regeringen åläggs ett ansvar att kontinuerligt återrapportera till institutionen vilka åtgärder som vidtagits för att avhjälpa de brister som institutionen har redogjort för.

Möjlighet att föreslå utvidgade åtaganden

Institutionen ska enligt utredningen ha möjlighet att föreslå utvidgade åtaganden. När institutionen genomför denna uppgift ska den utgå bland annat från lämplighetsöverväganden. Vi är positiva till att institutionen har möjlighet att föreslå utvidgade åtaganden, men ställer oss frågande till vad ett sådant lämplighetsövervägande innebär. Utredningen specificerar inte detta, men ordvalet kan ge intryck av att institutionen bland annat ska analysera resursåtgång och ekonomiska aspekter av åtaganden av nya MR-normer. Vi vill framhålla att det inte bör vara en MR-institutions uppgift att göra ett sådant lämplighetsövervägande å statens vägnar, eftersom det kan inverka negativt på institutionens oberoende och trovärdighet.

Institutionen ska inte pröva enskilda klagomål eller bedriva tillsyn

Det har inte ingått i utredarens uppdrag att utreda frågan om MR-institutionen ska behandla enskilda klagomål. Utifrån den svårighet vi ser i våra verksamheter för enskilda att få tillgång till sina rättigheter anser vi att det är en stor brist att utredningen utformats på det här sättet. Bristen på kontakt med rättighetsbärarna riskerar också att göra institutionen verklighetsfrånvärd och otillgänglig för dem som mänskliga rättigheter avser att skydda. MR-delegationen har konstaterat att institutionen riskerar att ta emot en stor mängd enskilda klagomål och att det därför inte bör ingå i institutionens uppdrag att pröva enskilda klagomål. Vi anser att det faktum att det kan antas komma en stor mängd klagomål inte kan innebära att klagomålen inte bör tas emot. Detta pekar istället på en brist i systemet, som inte avhjälpas genom inrättandet av ännu en institution som inte lyssnar till enskildas röster eller prövar deras klagomål. Det nuvarande förslaget kan uppfattas som att institutionen inte på ett seriöst sätt tar sig an kränkningar av enskilda eller grupper vars mänskliga rättigheter inte tillgodoses. Det ter sig särskilt allvarligt med tanke på att rättighetsbärare i utsatta grupper redan idag har en svag position i samhället och sällan kan driva egna rättsliga processer i domstol.

Vidare fastslås att institutionen inte ska bedriva tillsyn. Vi ser det som en stor brist att inte heller detta utreds i större utsträckning. Utredningen har angett att Parisprinciperna inte kräver att tillsyn utgör en del av institutionens verksamhet, utan anger det som ett frivilligt åtagande. Detta innebär inte att en tillsynsverksamhet inte är behövligt i Sverige. Utredningen anger vidare att tillsyn inte ska ingå i institutionens uppdrag eftersom det skulle vara för resurskrävande. Att något är resurskrävande är inte ett fullgott argument för att låta bli att genomföra det. Utredningen visar inte heller på att resursåtgången för en tillsynsverksamhet har utretts i någon egentlig mening. Till sist anger utredningen att en tillsynsverksamhet skulle hamna i konflikt med institutionens främjande uppdrag. Vi ställer oss frågande till detta, särskilt med tanke på att detta inte verkar vara ett problem för Diskrimineringsombudsmannen, vars uppdrag innefattar både tillsynsverksamhet och

främjande av lika rättigheter och möjligheter. Dessutom anser vi att en tillsynsverksamhet i sig skulle kunna ses som en del i det främjande uppdraget och inte som stående i konflikt med detta.

Vi föreslår att möjligheten för institutionen att ta emot enskilda klagomål och bedriva tillsyn ska utredas omgående.

5.1.2 Arbetet vid MR-institutionen ska betraktas som statlig verksamhet för vilken myndighetsformen är utgångspunkt

I kapitlet anförs att myndighetsformen ger en tydlig, demokratiskt förankrad ansvarskedja för medborgarna i egenskap av väljare via riksdag och regering till myndigheterna. Vi vill påpeka att många av de människor vi möter har en djup misstro till myndigheter och staten då de upplever sig diskriminerade och ojämnt behandlade av dessa. Utifrån dessa personers perspektiv skulle det nuvarande förslaget om myndighetsform inte säkert stärka tilliten och tilltron till möjligheten att få sina rättigheter tillgodosedda. Myndighetsformen förknippas i regel med maktutövning och byråkrati och vi är tveksamma till att den skulle bidra med effektivitet på MR-området.

5.1.3 Institutionens verksamhet ska bedrivas i myndighetsformen

Mänskliga rättigheter reglerar förhållande mellan stat och individ där individen genom konventioner skyddas mot kränkningar av de rättigheter konventionerna anger. Det innebär att en oberoende MR-institution i första hand ska företräda individernas – rättighetsbärarnas – intressen, och inte statens. Om en institution inrättas som en myndighet lydande under regeringen, på armlängds avstånd från regeringen, kan det per definition inte sägas vara en oberoende institution även om den tillskrivs funktionellt oberoende. MR-institutionen behöver vara såväl formellt som funktionellt oberoende från staten och regeringen.

Inrättandet av en MR-institution är en större institutionell och konstitutionell fråga än vad nuvarande förslag och utredningen ger uttryck för. Därför behöver kompletterande utredningar också göras för att få fram en konstruktion som gagnar individen. Ett sådant exempel är SVT:s bolagsform som med utgångspunkt i yttrandefriheten ska garanteras oberoende från staten även om verksamheten är skattefinansierad. Genom ett starkt skydd i grundlagen med precis reglering vad gäller exempelvis institutionens transparens, inklusive offentlighetsprincipen, skulle en form av icke-vinstdrivande bolag kunna vara ett möjligt alternativ även för en MR-institution.

Mot bakgrund av den mångåriga kritik Sverige fått för att sakna en MR-institution förstår vi att regeringen är angelägen om att snabbt inrätta en sådan. Vi är dock rädda för att inrättandet av institutionen som den nu utformats kan bli en symbolåtgärd istället för ett verkligt skydd för de mänskliga rättigheterna. Det politiska läget kan också fort förändras och Sverige kan få en mer auktoritär regim. Då kan den institution som utredningen föreslår snabbt tas bort.

6.2.4 Styrelsens sammansättning och utnämning

Utredningen fastslår att styrelseledamöterna som ett led i att garantera styrelsens oberoende inte ska företräda olika intressen. Detta framstår som problematiskt när det gäller de nationella minoriteternas intressen, som ständigt riskerar att åsidosättas. FN:s urfolksrapportör Victoria Tauli-Corpuzs rapport *“Report on the human rights situation of the Sami people in the Sápmi region”* anger till exempel att Sverige underlåter att säkerställa att samerna åtnjuter samtliga sina mänskliga rättigheter. Sverige har inte heller ratificerat ILO 169, kallad urfolkskonventionen. Åtminstone de nationella minoriteterna bör företrädas i styrelsen för institutionen, liksom i Rådet för de mänskliga rättigheterna. Överlag ter det sig något märkligt att representanter för minoriteter och grupper som särskilt berörs av diskriminering och kränkningar av de mänskliga rättigheterna inte ska få finnas med i de organ som ska garantera institutionens oberoende.

Vi anser att styrelsens sammansättning på ett tydligare sätt ska garantera att rättighetsbärares röster görs hörda och att institutionens arbete utgår ifrån rättighetsbärares intressen.

6.3.2 Rådet för de mänskliga rättigheterna

Enligt Parisprinciperna ska det vid institutionen finnas garantier för att säkerställa en bred representation av de samhällskrafter inom civilsamhället som arbetar för att främja och skydda mänskliga rättigheterna. Av utredningen framgår att Rådet för de mänskliga rättigheterna föreslås fylla denna funktion. Vi ställer oss frågande till två saker i denna del.

För det första undrar vi hur det säkerställs att Rådets kunskap och åsikter hörsammas. Eftersom det är Rådet som ska säkerställa representationen av civilsamhället på institutionen är det av största vikt att Rådet inte bara fyller en symbolisk funktion, utan får faktiskt inflytande över institutionens arbete. I utredningen framgår inget som säkerställer detta. Inte heller utreds vilket slags ansvar styrelsen ska ha gentemot Rådet, om Rådet till exempel påtalar missförhållanden i institutionens arbete.

För det andra funderar vi över omfattningen på Rådets medlemmars uppdrag. Rör det sig om omfattande tjänster med ersättning eller punktinsatser från personer som har andra uppdrag och som förväntas göra detta ideellt? En sådan fråga kan vara avgörande för Rådets förmåga att kunna bidra med relevant stöd och relevanta råd. I vår verksamhet ser vi problematiken i att arbeta med knappa resurser och utöver detta vilja eller förväntas medverka vid till exempel sakråd eller att svara på remisser. Om dessa möjligheter ges med kort tidsintervall och utan till exempel reseersättning blir det en resursfråga för oss om vi kan delta. Skulle detta vara fallet även för Rådets medlemmar ser vi att det skulle drabba representationen negativt, eftersom det påverkar i vilken omfattning medlemmarna kan delta.

Vi föreslår att Rådets ställning stärks vid institutionen och att det fastställs att Rådets medlemmar ska erhålla ersättning för sitt arbete.

7.1.1 Institutionens behov av befogenheter är begränsat

Av utredningen framgår att institutionen inte ska ges särskilda befogenheter att ta del av privata aktörers handlingar som varken utgör allmänna handlingar eller annars offentliggjorda handlingar. Detta gör att det blir en skillnad mellan vilken information institutionen kan få ut hos offentliga respektive privata aktörer, eftersom skyldigheten att samarbeta myndigheter emellan (8 § förvaltningslagen) ger större möjligheter för institutionen att ta del av relevant information av offentliga aktörer. Privata aktörer har ingen sådan motsvarig skyldighet.

Vi ställer oss kritiska till den bristande befogenhet detta medför i förhållande till privata aktörer och menar att institutionen bör ges befogenheter som gör det möjligt att ta del av samma sorts information och handlingar oavsett om det är från en privat eller offentlig aktör.

7.1.2 En skyldighet att lämna uppgifter om åtgärder och att komma till överläggningar

Vi ställer oss positiva till att statliga myndigheter, kommuner, landsting och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen på institutionens begäran ska lämna uppgifter om vilka åtgärder som vidtagits i den egna verksamheten för att säkerställa de mänskliga rättigheterna samt att dessa verksamheter på begäran ska komma på överläggningar med institutionen.

9.1 Grundlagsreglering

Vi tillstyrker förslaget om att institutionens grundlagsreglering utredas inom ramen för en översyn av regeringsformen och understryker att det är av största vikt att ett skydd för institutionens existens införlivas i regeringsformen. Detta för att garantera institutionens oberoende och långsiktiga existens.

9.2 Överflyttning av Diskrimineringsombudsmannens främjandeuppdrag till institutionen

Vi tillstyrker utredningens slutsats om att frågan om institutionen ska ta över Diskrimineringsombudsmannens främjandeuppdrag ska utredas vidare. Skyddet mot diskriminering är en grundläggande princip som ingår i alla de centrala konventionerna om mänskliga rättigheter och kommer således att vara en viktig del i institutionens arbete. Vi vill dock särskilt poängtera vikten av att antidiskrimineringsbyråerna i Sveriges i ett tidigt skede involveras i en sådan utredning.

9.3 Amicus Curiae-utlåtanden

Vi tillstyrker förslaget om att utreda institutionens möjlighet att avge amicus curiae-utlåtanden till domstolen. En sådan funktion stärker institutionens oberoende och möjlighet att främja säkerställandet av mänskliga rättigheter.

9.4 Redovisningsskyldighet för regeringen i förhållande till riksdagen

Vi anser att regeringen bör ha en lagreglerad skyldighet att för riksdagen redovisa arbetet med att säkerställa full respekt för Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter. Vi beklagar att detta inte har tagits upp i den nu aktuella utredningen och uppmuntrar att frågan utreds så fort som möjligt.

10.3.3 Konsekvenser för enskilda, jämställdheten, barnets rättigheter och rättigheter för personer med funktionsnedsättning

I utredningen anges uttryckligen att institutionens arbete inte förväntas få direkta konsekvenser för enskilda. Vi ser det som en stor brist att institutionens arbete inte medför konsekvenser för de människor som mänskliga rättigheter berör och avser skydda. Att institutionen enbart arbetar med att öka allmänhetens medvetenhet om mänskliga rättigheter är inte tillräckligt. För att undvika att institutionen blir otillgänglig och symbolisk krävs att institutionen har kontakt med rättighetsbärarna och håller sig medveten om dessa människors livssituation, till exempel genom att ta emot enskilda klagomål.

Annika Lindström
Verksamhetsledare, Göteborgs
rättighetscenter - mot diskriminering
annika.lindstrom@gbgrc.se
070 - 242 44 60

Johan Ekblad
Verksamhetschef, Malmö mot
Diskriminering
johan.ekblad@malmomotdiskriminering
0702 - 30 44 95

Jenny Mörk
Verksamhetsansvarig,
Antidiskrimineringsbyrån Norra Skåne
jenny.mork@adbnorraskane.se
076 - 44 75 53

Martin Nihlgård
Generalsekreterare, Individuell
Människohjälp
martin.nihlgard@imsweden.org
046 - 32 99 35